

dens rekatholicering og reunionen med de russiske orthodoxe, og forfatteren udreder bl. a. de forskellige motiver omkring valget af Dorpat.

Værket er hensigtsmæssigt delt i nogle overvejende kronologiske afsnit om kollegiets oprettelse og udvikling og en systematisk gennemgang af forskellige sider af jesuitternes aktivitet, herunder det sjælesørgeriske og missionerende virke, uddannelsesvirksomheden, afhængigheden af de økonomiske omstændigheder og, som et gennemgående element, forholdet til stedets forskellige befolkningsgrupper. Især belyses jesuitternes adfærd overfor den lutherske bybefolkning af overvejende tysk herkomst og på den anden side deres fremgangsmåde i den estniske bondebefolkning, der i princippet var romersk-katholsk, men tit prægedes stærkt af gammel-hedenske skikke. Forfatteren understreger, at jesuitterfædrene var ganske på det rene med, at varig succes var betinget af fremgang i det lutherske borgerskab og blandt bøndernes adelige herrer, der ligeledes oftest var af luthersk observans. Trods bl. a. påkaldelser af kongemagtens støtte og oprettelsen af et velrenommeret gymnasium opnåedes dog kun skuffende lidt. Stort set blev det i bondebefolkningen, man kunne arbejde med resultat. Det omtales, hvordan man til støtte for virksomheden her bl. a. stiftede et såkaldt »tolkseminarium«, der snarest var en theologisk skole for estnisktalende ikke-estere. En estnisksproget sognejestlighed var på længere sigt målet. Med de midler, de havde til rådighed, er jesuitterne i deres virke gået ind i de folkeligt-sociale strukturer, der forefandtes. Et stabilt polsk herredømme havde dog i sidste instans været forudsætning for, at deres forehavende kunne lykkes.

Til vurdering af jesuitternes arbejde inddrager forfatteren i en afsluttende sammenfatning (over for jesuitternes egne optimistiske beretninger og noget uigennemskuelige statistiske oplysninger) lister med sammenstillede biografiske data, der tillader ham – med behørig forbehold – at vise, at det i Dorpat ikke lykkedes at skaffe og uddanne det fornødne »Nachwuchs« af præster fra det estnisk-livlandske område. Lige sådan viser lister over livlandske alumner ved seminarieme i Litauen nok en stærk vækst i deres antal efter 1580, men dog ikke med stort flere end der i samme tid er kommet til disse skoler fra Danmark-Norge!

Til oplysning om jesuitternes liv og virke i Dorpat og til hjælp ved områdets videre udforskning er givet en udførlig og nøgtern bog, som ved sin detailrigdom bl. a. må være særdeles nyttig ved sammenlignende studier over områdets byer, som har en række grundlæggende forhold fælles, men som påvirkes forskelligt i den politiske udvikling.

H. D. Gautier

Herlufsholm frie skoles regnskab 1585–86. Udgivet af Landbohistorisk Selskab ved *Merete Dahlerup* under tilsyn af Svend Gissel. København 1975. XII+140 s.

Jordebøger og regnskaber fra tiden frem til o. 1660 hører til de vigtigste kilder til studiet af samfundsforholdene i det agrarsamfund, Danmark dengang var. Interessen for denne kildegruppe er ikke ny, ligesom det heller ikke er nogen nymodens foreteelse at gøre dette materiale lettere tilgængeligt ved at udgive det, så at det ikke er for meget sagt, at næsten ethvert dansk historisk selskab af en blot nogenlunde størrelse udsender udgaver af ældre regnskaber eller jordebøger. – Landbohistorisk Selskab, der har udsendt Herlufsholm frie skoles regnskab 1585–86, er jo langt fra det eneste selskab, der udgiver kilder til landbefolkningens historie.

I udgavens forord peges der på denne kildes anvendelighed til et intensiveret studium af sjællandske godsforhold, og der bebudes en udgave af Skovklosterregnskaberne 1467–81. Men der er andre aspekter af samfundslivet end lige netop godsdrift, der belyses gennem et sådant regnskab; der kan bl. a. peges på studiet af dagliglivet i bredere kulturhistorisk forstand og på studiet af sted- og personnavneskik. Det kulturhistoriske aspekt

kommer stærkt frem i den del af Herlufsholm-regnskabet, som udgøres af udspisnings-registrene; de belyser såvel ernæringsforhold som madlavningsskik – begge dele emner, som endnu ikke er udtømmende udforsket. Man kunne gerne ønske sig at se flere sådanne udspisningsregistre befordret i trykken, så at det blev lettere at foretage sammenligninger mellem udspisningsskik og madvaner i forskellige perioder, på forskellige former for godser og i forskellige egne af landet, og så at man eventuelt kunne komme bagom Arent Berntsens nyttige samling af oplysninger om forplejningen. Anvendte man f. eks. i virkeligheden de normer for udspisning, som Berntsen aftrykker, var den reelle udspisning rigeligere eller mere skrabet, eller er Berntsens normer kun gældende for kronens institutioner? Det er blot et af de mange spørgsmål, der trænger sig på.

Udgaven af Herlufsholms ugekostbog 1585/86 kunne eventuelt gøre det muligt at foretage sammenlignende studier mellem forholdene på denne skole og på Ringsted kloster, hvis udspisningsregister 1585/86 er udgivet i C. Rise Hansens »Hoveriet på Ringsted kloster 1570–1620«, men når man forsøger, viser der sig snart problemer: For det første medtager Ringsted-udgaven, der er beregnet på studiet af hoveriforhold, ikke de medgæede fødevarer (der findes i originalregnskabet), og de er med i Herlufsholm-regnskabet. For det andet regnede man i Ringsted kloster efter antallet af måltider, medens der i Herlufsholm-regnskabet ikke er oplysninger om de retningslinier, man fulgte for udspisningen. Vanskeligheden ligger således både i selve originalmaterialets uensartede opbygning, men også i udgavernes forskellige disposition og sigte.

Den foreliggende udgave bringer også oplysninger om lønninger og giver hermed materiale til belysning af problematikken pengeløn kontra andre lønformer – i et bredere perspektiv: pengeøkonomi kontra naturaløkonomi. Det viser sig, at aflønningen på Herlufsholm mest bestod i både penge og sko (udgavens s. 45 ff.), for enkeltes vedkommende også vadmel (s. 121 f.) – samt i kost. Spørgsmålet om aflønningsformerne har bl. a. været behandlet i svensk historieforskning (se f. eks. Birgitta Odén: Rikets uppboörd och utgift, 1955), medens tilsvarende gennemgribende undersøgelser mangler i Danmark.

At regnskaber er den vigtigste kilde til prisstudier, er selvk klart, og herværende udgave giver yderligere materiale til studiet af det 16. århundredes priser, der i øvrigt også er et forsømt kapitel i dansk historieforskning. I denne forbindelse savnes en redegørelse for den anvendte møntenhed. Den er »mønten før gik« (d.v.s. 4 mark på en daler), hvad der ikke var umiddelbart givet, idet i hvert fald en halv snes hovedlens regnskaber i denne periode anvendte enheden »mønten nu går« (2 mark på daleren). Man kan regne sig frem til det – men det burde ikke være nødvendigt i en ellers så omhyggelig udgave.

Om regnskabet er der i øvrigt at bemærke, at en endelig sammentælling af indtægter over for udgifter og en sammenregning af overskud eller underskud på dette års regnskab mangler, så at selve institutionens økonomiske status ikke umiddelbart fremgår.

Om selve udgavens form er der blot at bemærke, at den følger originalen omhyggeligt. Der er personregister, stedregister, fortegnelse over regnskabsposterne og en del noter. Personligt kunne jeg ønske mig nogle flere realkommentarer, der kunne gøre den lettere tilgængelig for et bredere publikum end fagfolk.

Susanne Krogh Bender

C. Northcote Parkinson: Gunpowder, Treason and Plot. London, Weidenfeld and Nicolson 1976. 139 s., ill. £ 5.25.

På mange måder minder denne bog om Elizabeth MacKintosh's, alias Josephine Tey's berømte forsøg på at rehabilitere Richard III. Den er udformet efter kriminalromanens principper, skrevet i et engageret sprog og kendetegnet af en enkel og skarpt profileret